

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ทุเรียนในจังหวัดอุตรดิตถ์ มีการปลูกมานานมากกว่า 200 ปี โดยเฉพาะที่อำเภอลับแล ซึ่งมีพื้นที่ปลูกเป็นวนเกษตรและปลูกตามไหล่เขา การจัดการสวนค่อนข้างลำบาก อาศัยธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ทุเรียนมีปลูกกันมากใน 3 ตำบล คือ ตำบลแม่พูล ตำบลน่านกกกและตำบลฝายหลวง โดยมีพื้นที่ปลูกประมาณ 33,039 ไร่ ผลผลิตประมาณ 11,587 ตัน (สำนักงานเกษตรจังหวัดอุตรดิตถ์, 2540) สำหรับพันธุ์ทุเรียนที่มีปลูกกันมากคือพันธุ์พื้นเมืองและพันธุ์พื้นเมืองที่ได้รับการรับรองพันธุ์แล้ว คือ พันธุ์หลงลับแลกับพันธุ์แก้วลับแล พันธุ์ที่มีการส่งเสริมให้เกษตรกรปลูก ได้แก่ พันธุ์หมอนทอง ก้านยาว และชะนี เป็นต้น ปกติทุเรียนออกสู่ตลาดในช่วงเดือน พฤษภาคมถึงเดือนสิงหาคม การจำหน่ายทุเรียนพันธุ์พื้นเมืองจะขายเป็นผล โดยแยกขนาดเป็น 3 ขนาด คือขนาดใหญ่ ขนาดกลางและขนาดเล็ก เกษตรกรวางขายเป็นกอง ส่วนใหญ่เป็นทุเรียนที่สุกแล้วร่วงจากต้น แต่ถ้าเป็นทุเรียนพันธุ์ส่งเสริมจะขายเป็นกิโลกรัม ปัญหาที่มักพบในการผลิตทุเรียนในอำเภอลับแลคือ พันธุ์ทุเรียนพื้นเมืองยังมีมาก เกษตรกรขายไม่ได้ราคา เกษตรกรยังไม่มีความประสงค์จะตัดทุเรียนจำหน่ายก่อนกำหนดเวลาที่เหมาะสม และปัญหาเรื่องถูกกดราคา

ปัจจุบันทุเรียนที่ผลิตได้เกือบทั้งหมดใช้บริโภคภายในประเทศอยู่ในรูปของทุเรียนสดและผลิตภัณฑ์แปรรูป เช่น ทุเรียนกวน ทุเรียนทอดกรอบ ทอฟฟี่ทุเรียน และนำทุเรียนสุกไปประกอบเป็นขนมหวานและในผลิตภัณฑ์เบเกอรี่ เป็นต้น

สำหรับการส่งออกทุเรียนอยู่ในรูปทุเรียนสด ทุเรียนแช่แข็ง แต่มีส่วนน้อยกว่าร้อยละ 5 เป็นทุเรียนแปรรูป เช่น ทุเรียนกวนและทุเรียนทอด (รวิ, 2539) การส่งออกทุเรียนแปรรูปไปยังต่างประเทศสูงขึ้นทุกปี มีมูลค่าการส่งออก 3,303,588 บาท 4,427,885 บาท 2,562,003 บาท 8,783,388 บาท ซึ่งคิดเป็นอัตราการเติบโต 78.24 % ประเทศที่เป็นตลาดส่งออกทุเรียนแปรรูปที่สำคัญของไทย ส่วนใหญ่จะอยู่ในแถบเอเชีย เนื่องจากคุ้นเคยกับรสชาติของทุเรียน การขยายตลาดจึงเป็นไปได้ง่ายกว่าการขยายตลาดในแถบอเมริกาและ สหภาพยุโรป ประเทศนำเข้าทุเรียนแปรรูปที่สำคัญได้แก่ประเทศ สิงคโปร์ จีนฮ่องกงและญี่ปุ่น ซึ่งเป็นตลาดหลัก โดยมีสัดส่วนมูลค่าการส่งออก 43 % ของการส่งออกทุเรียนแปรรูปทั้งหมด คิดเป็นมูลค่าการส่งออกในแต่ละปีไม่ต่ำกว่า 1.40 ล้านบาท และในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา ปริมาณความต้องการบริโภคค่อนข้างจะแน่นอนและมีแนวโน้มการนำเข้าในอัตราที่เพิ่มขึ้น 33.72 % และยังมีการส่งออกไปยังประเทศต่างๆดังนี้ ออสเตรเลีย สหรัฐอเมริกา เนเธอร์แลนด์ สหราชอาณาจักร และเยอรมัน (กรมศุลกากร, 2543)

จากข้อมูลดังกล่าว ทำให้ผลผลิตไม่เพียงพอกับความต้องการของตลาด อีกทั้งคุณภาพของทุเรียนแปรรูปในจังหวัดอุตรดิตถ์ยังไม่เป็นไปตามมาตรฐานส่งผลทำให้ไม่สามารถขยายตลาดไปยังต่างประเทศได้ สำหรับการแปรรูปทุเรียนในอำเภอลับแล ส่วนใหญ่ได้อาศัยความรู้มาจากการถ่ายทอดจากหน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบ แต่การพัฒนาทางด้านการแปรรูปอาหารจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์การอาหาร ซึ่งผู้ประกอบการส่วนใหญ่เป็นแม่บ้านที่หารายได้ในฤดูที่มีผลผลิตเท่านั้นไม่ได้ทำเป็นธุรกิจ เพราะยังขาดความรู้และความเข้าใจทางด้านเทคโนโลยีการผลิตอาหารที่สามารถเก็บรักษาไว้รับประทานนอกฤดู ถ้ามีการผลิตก็ทำตามภูมิปัญญาและเท่าที่จะทำได้ ดังนั้นจึงส่งผลให้ผลิตภัณฑ์ที่ได้ไม่เป็นที่ยอมรับของตลาด เช่นเดียวกับกับกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่ตำบลแม่พูลการแปรรูปทุเรียนคุณภาพที่ได้ยังไม่สม่ำเสมอไม่มีมาตรฐานการจัดการ เช่น การจัดการด้านวัตถุดิบ เช่น เรื่องพันธุ์ทุเรียนความแก่-อ่อน ของทุเรียน ซึ่งจัดเป็นวัตถุดิบหลักและทางด้านวัตถุดิบรอง เช่น เรื่องของน้ำมันที่ใช้ทอดหรือน้ำตาลที่ใช้ในการกวนทุเรียน รวมทั้งกระบวนการผลิตและการใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ไม่เหมาะสม ทำให้ผลิตภัณฑ์มีสีคล้ำมีกลิ่นเหม็นหืน ซึ่งเกิดจากการทอดที่ใช้ไขมันไม่ถูกต้อง และอาจมีสารพิษปนเปื้อนลงไปในผลิตภัณฑ์ ความหนืดของเนื้อทุเรียนเหนียวหรือละเกินไป มีกลิ่นไหม้ทำให้เสียดรสชาติ และมีความหวานไม่สม่ำเสมอ เพราะไม่มีการชั่งตวงที่เป็นมาตรฐาน และไม่มีการตรวจสอบคุณภาพของวัตถุดิบก่อนการแปรรูปและผลิตภัณฑ์ จึงทำให้คุณภาพและมาตรฐานไม่สม่ำเสมอ อีกทั้งยังขาดความรู้ทางด้านบรรจุภัณฑ์ (packaging) ที่จะช่วยเพิ่มคุณค่าและมูลค่าสินค้าให้สูงขึ้น และช่วยรักษาคุณภาพของผลิตภัณฑ์ เพราะในปัจจุบันการตัดสินใจเบื้องต้นของผู้บริโภคในการเลือกซื้อสินค้าจึงมักขึ้นอยู่กับลักษณะภายนอกของสินค้าที่ห่อหุ้มด้วยบรรจุภัณฑ์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบและปัจจัยที่สำคัญในการผลิตสินค้าออกสู่ตลาด และทางกลุ่มเกษตรกรยังขาดความรู้ในเรื่องการผลิตอาหารให้ถูกหลักเกณฑ์วิธีการที่ดีในการผลิตอาหาร (Good Manufacturing Practice, GMP) ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์หรือข้อกำหนดขั้นพื้นฐานที่จำเป็นในการผลิตและการควบคุม เพื่อให้ผู้ผลิตปฏิบัติตามและทำให้สามารถผลิตอาหารได้อย่างปลอดภัย เนื่องจากปี 2547 เป็นปีรณรงค์การผลิตอาหารให้ปลอดภัยจึงมีความจำเป็นต้องพัฒนากระบวนการผลิตให้มีมาตรฐาน เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาและประยุกต์ใช้ในด้าน การประกันคุณภาพและเพิ่มศักยภาพการผลิตให้ยอมรับมากขึ้นในอนาคต ซึ่งจะส่งผลให้ได้ผลิตภัณฑ์ทุเรียนมีคุณภาพและได้มาตรฐาน

ดังนั้นการวิจัยพัฒนากระบวนการผลิตและบรรจุภัณฑ์ของผลิตภัณฑ์ทุเรียน จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถช่วยแก้ปัญหาดังกล่าวได้ เนื่องจากการวิจัยนี้เป็นแบบชุมชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมกันแก้ปัญหา เป็นการช่วยให้ได้พัฒนาทักษะทางด้านการวางแผนการจัดการวัตถุดิบการคิดค้นทุนการผลิต และทางด้านกระบวนการผลิตที่ดีให้มีมาตรฐานรวมถึงทางด้านบรรจุภัณฑ์ซึ่งจะทำให้ได้ผลิตภัณฑ์ทุเรียนมีคุณภาพ สามารถทำให้เกิดวิสาหกิจชุมชนที่เข้มแข็งได้และก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

1.2 คำถามการวิจัย

การจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนากระบวนการผลิตและบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ทุเรียนของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหัวดงร่วมใจ ตำบลแม่พูล หมู่ 2 อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์

- 1 เพื่อศึกษาหาแนวทางพัฒนากระบวนการผลิตที่เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ทุเรียน
- 2 เพื่อศึกษาหาบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสม กับผลิตภัณฑ์ทุเรียน
- 3 เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมโดยความร่วมมือของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหัวดงร่วมใจตำบลแม่พูล หมู่ 2 อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ กับ สาขาวิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการอาหาร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

กำหนดเป้าหมายของกลุ่มตัวอย่างเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหัวดงร่วมใจ ตำบลแม่พูล หมู่ 2 อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยความร่วมมือของกลุ่มสาขาวิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการอาหาร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์

1.5 ขั้นตอนและวิธีการวิจัย

ระยะที่ 1 ศึกษาสภาพบริบทชุมชน ศักยภาพของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหัวดงร่วมใจ ตำบลแม่พูล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

- 1 ประชุมสร้างความเข้าใจ ชี้แจงวัตถุประสงค์ โครงการและร่วมกันวางแผนปฏิบัติการ
- 2 จัดเวทีและสำรวจ เพื่อศึกษาสภาพบริบทชุมชน ศักยภาพและภูมิปัญญาของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหัวดงร่วมใจ ตำบลแม่พูล อำเภอลับแล
- 3 จัดเวทีวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง ปัญหา อุปสรรค ของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหัวดงร่วมใจ ตำบลแม่พูล อำเภอลับแล
- 4 จัดเวทีสรุปข้อมูลสภาพของกลุ่ม ศักยภาพและภูมิปัญญาของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหัวดงร่วมใจ ตำบลแม่พูล อำเภอลับแล

ระยะที่ 2 ทดลองปฏิบัติตามรูปแบบที่กำหนดไว้ของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหัวดงร่วมใจ ตำบลแม่พูล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

การทดลองศึกษาผลิตภัณฑ์ทุเรียนแบ่งออกเป็น 2 ผลิตภัณฑ์ ได้แก่

1. ทุเรียนทอด

2. ทุเรียนกวน

1 ศึกษากระบวนการผลิตและบรรจุภัณฑ์ของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีผลต่อคุณภาพของผลิตภัณฑ์ทุเรียน

1.1 ศึกษากระบวนการผลิตของกลุ่มที่มีผลต่อคุณภาพของทุเรียนทอด

1.2 ศึกษาบรรจุภัณฑ์ของกลุ่มที่มีผลต่อคุณภาพของทุเรียนทอด

1.3 ศึกษากระบวนการผลิตของกลุ่มที่มีผลต่อคุณภาพของทุเรียนกวน

1.4 ศึกษาบรรจุภัณฑ์ของกลุ่มที่มีผลต่อคุณภาพของทุเรียนกวน

2 ศึกษากระบวนการผลิตบรรจุภัณฑ์ที่พัฒนามีผลต่อคุณภาพของผลิตภัณฑ์ทุเรียนทอด

ศึกษากระบวนการผลิตที่พัฒนาที่มีผลต่อคุณภาพของทุเรียนทอด

ศึกษาบรรจุภัณฑ์ที่พัฒนาที่มีผลต่อคุณภาพของทุเรียนทอด

ศึกษากระบวนการผลิตที่พัฒนาที่มีผลต่อคุณภาพของทุเรียนกวน

ศึกษาบรรจุภัณฑ์ที่พัฒนาที่มีผลต่อคุณภาพของทุเรียนกวน

3. การศึกษาคุณภาพของกลุ่มที่ประสบผลสำเร็จในการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากทุเรียน

4. การอบรมถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชน

5. จัดทำรายงานผลการวิจัย

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ประโยชน์ในทางปฏิบัติ

การวิจัยทำให้ทราบแนวทางการพัฒนาทักษะและกรรมวิธีการผลิตที่เหมาะสมผลิตภัณฑ์ทุเรียน และทำให้ทราบถึงบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ทุเรียน ซึ่งจะเป็ประโยชน์ในการพัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชน

2. ประโยชน์ด้านการเรียนรู้

การวิจัยใช้กระบวนการศึกษาหลายรูปแบบ ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม PAR (Participatory Action Research) ซึ่งงานวิจัย ทุกขั้นตอนชุมชนมีส่วนร่วม จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัยและชุมชน รวมทั้งการวิจัยแบบเชิงทดลองซึ่งทำให้ทราบผลวิจัยคุณภาพของผลิตภัณฑ์ทุเรียนที่บอกได้ในเชิงปริมาณและความรู้ทางการผลิตให้ถูกหลักเกณฑ์วิธีการที่ดีในการผลิตอาหาร (Good Manufacturing Practice, GMP)

3. ประโยชน์ด้านการพัฒนาธุรกิจชุมชน ผลของการวิจัยทำให้ทราบแนวทางในการพัฒนากระบวนการผลิตและบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ทุเรียนที่เอื้อต่อการพัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชน